

SOSYO-EKONOMİK GELİŞME GÖSTERGESİ KRITERİ OLARAK İNSANI KALKINMA ENDEKSİ (MUĞLA ÖRNEĞİ)

MUHAMMED KARATAŞ

Yrd.Doç.Dr., Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

ÖZET

Sosyo-ekonomik gelişme, içinde yaşadığımız çağda ülkelerin refah düzeylerinin tespitinde son derece anlamlı bir özelliğe sahiptir. Refahın ve yoksulluğun tespitinde, gerek ülke bazında gerekse ülkeler arasında sosyo-ekonomik gelişme ve insani kalkınma kriterleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada da buna özen gösterilmiştir.

Muğla, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 2004 yılı verilerine göre Türkiye genelinde on üçüncü, bölge içerisinde ise üçüncü sıradadır. Muğla'nın Türkiye genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ilk on beş arasında olmasında en büyük etkenlerin başında ticaret iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranının yüksek olması, işverenlerin toplam istihdama oranının yüksek olması, fert başına gayri safi yurt içi hâsılanın hem bölge hem de ülke genelinin çok üzerinde olması gelmektedir. Muğla, insani kalkınmışlık endeksinde Türkiye genelinde on ikinci sırada olup sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile paralel bir gelişim göstermiştir. Muğla, Ege bölgesinde insani kalkınma endeksinde İzmir'den sonra ikinci sırada bulunup, yüksek insani kalkınma endeksi grubu içerisinde yer almaktadır. Muğla'nın Ege bölgesinde ve Türkiye genelinde insani kalkınma endeksinde başlarda olmasına en fazla, kişi başına reel gayri safi yurt içi hâsıla ve toplam okullaşma oranının katkı yaptığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Sosyo-ekonomik gelişme düzeyi, insani kalkınma endeksi, iktisadi büyüme, Ege Bölgesi

ABSTRACT

Socio-economic development has a significant feature in determining the prosperity levels of the modern countries in which we live. The criteria of socio-economic development and human development index in a country and international level are used to determine the poverty and the wealth.

According to the data of 2004, Muğla ranks thirteenth in Turkey and comes third in the Aegean Region. The Factors that Muğla takes place among the first fifteen cities in the socio-economic development can be counted as following; the employees working in trade branch rank high in proportion to the total employment; General national product per capita of Muğla is high both in the country and in the region. Muğla comes twelfth in human development index. Muğla ranks second in human development index after İzmir in the Aegean region.

Key Words: *Muğla, socio-economic development level, human development index, economic development, Aegean region*

Giriş:

Ülkelerin temel hedeflerinin başında, toplumsal refahın artırılması gelmektedir. Özellikle; 1980'li yıllardan sonra başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkede bireylerin ekonomik ve sosyal edinimleri ile tıbbi faydalanmaları iktisat politikaları içerisinde öncelikli hale gelmiştir. Bireylerin ekonomik ve sosyal yönden elde edinimleri arttıkça ülkenin de sosyo-ekonomik gelişimi devam etmektedir. Bu nedenle; günümüze yakın dönemde gelişme denilince sosyo-ekonomik gelişme anlaşılmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişme, hem bölgeler arası hem de ülkede bir bütün olarak ele alınmaktadır. Ülkelerin, illerin ve bölgelerin performans durumları sosyo-ekonomik gelişme düzeyi kriterleriyle tespit edilmektedir. Son dönemlerde ülkelerin, illerin ve bölgelerin performans değerlendirmelerine insani kalkınma endeksi de dahil edilmiştir.

Bu çalışmada Muğla ilinin sosyo-ekonomik ve insani kalkınma yönünden bölge ve Türkiye geneli içerisindeki yeri analiz edilerek genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Muğla

Muğla ili Ege bölgesinin güneyinde $36^{\circ}07^1$ ve $37^{\circ}30^1$ kuzey enlemleri ile $27^{\circ}20^1$ ve $29^{\circ}40^1$ doğu boylamları arasında yer almaktadır. Muğla'nın doğusunda Antalya (336 km), kuzeydoğusunda Burdur (321 km), kuzeyinde Denizli (153 km) ve Aydın (100 km)

bulunmaktadır. 13.247 km^2 yüzölçümüne, 1.124 km kıyı şeridine ve 715.328 nüfusa sahiptir. Muğla ili Ege bölgesinin % 14.8'ini oluşturmakta ve Türkiye topraklarının da % 1.72'sini kaplamaktadır. Nüfusunun % 39'u şehirlerde, % 61'i kırsal yörelerde yaşamaktadır. Faal nüfusun sektörel dağılımında tarım ve hayvancılık % 61'lik oranla ilk sırada yer almaktadır (Boya, 2000:99). Muğla ilinin batısında Ege Denizi, güneyinde ise Akdeniz bulunmaktadır.

Bir yerleşim alanının kalkınması ve çekim merkezi olması, ülke ile bölgenin gelişmişliği yanında o yörenin kendi özel konum ve koşullarına da bağlıdır. Bu süreçte gelişme prosesini oluşturan faktörler doğal altyapı, kurumsal altyapı, maddi altyapı, bilişim altyapısı ve personel altyapıdan oluşmaktadır. Muğla'nın denizi, arazi yapısı, su kaynakları, maden rezervleri, ormanları, iklimi ve doğal unsurları kendine özgü özellikler gösteren yörenin doğal altyapısını oluşturmaktadır. O nedenle Muğla, Türkiye turizm sektörü içerisinde Antalya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir.

Muğla'nın sosyal sabit sermayesini oluşturan enerji, ulaşım, yol, haberleşme alanlarındaki yatırımları, donatımları ve araçları yeterli düzeydedir. Turizm sektörünün gelişme göstererek ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlayabilmesi için son yıllarda yöreye yönelik yapılan yatırımlarda artış olmuştur. Maddi altyapısını oluşturan kamusal yönetim, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler alanındaki bina ve donatımlar yeterli düzeyde bulunmaktadır. Bu nedenle Muğla, kurumsal altyapısını oluşturan (Erkan, 1987:39-46) merkezi ve yerel kamu idarelerinin, güvenlik hizmetlerinin, dernek, sendika ve gönüllü sivil kuruluşlarının iktisadi faaliyete ilişkin örgütlenme biçimleri ile toplumsal davranışlarını düzenleyen çalışma yöntemleri açısından gelişmiş illerden daha yeterli düzeydedir. Ancak, Muğla Üniversitesi'nin kurulmasından itibaren büyümesine bağlı olarak merkez ilçede her yıl artarak meydana gelen konut arzı açığı ilin gelişmesine büyük engel oluşturmaktadır. Muğla'da Muğla'nın beşeri altyapısını oluşturan işgücünün eğitim düzeyi ile şehirdeki eğitim-öğreti, araştırma, spor ve kültür kurumlarının niceliği ve niteliği Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bütün bu faktörler, Muğla'nın ileriye yönelik gelişme potansiyelini taşımaktadır. Bu nedenle yörenin sosyo-ekonomik gelişme düzeyi de yeterli, ileri-geri bağlantıları olan mevcut altyapı ve üstyapı birimlerine bağlı olacaktır (Muğla Valiliği, 2000:1-69).

Tablo: 1
Muğla'da Faal Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (1990 Yılı)

Faaliyet Kolları	İstihdam Edilen Kişi Sayısı	Payı (%)
Ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık	187.081	60.68
Madencilik ve taş ocakçılığı	2.701	0.88
İmalat sanayi	18.290	5.93
Elektrik, gaz ve su	2.755	0.89
İnşaat	22.393	7.26
Ticaret, lokanta ve oteller	25.859	8.39
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	10.412	3.36
Mali hiz., sigorta, aracı ve yardımcı hiz.	5.387	1.75
Toplum hiz., sosyal ve kişisel hiz.	31.401	10.18
İyi tanımlanmamış faaliyetler	2.037	0.66
Toplam	308.316	100

Kaynak: Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü , "İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Nüfus (1990)", **Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/ISTATIS/Esg2/f.htm>. (06.10.2004).

19. yüzyılın sonundan günümüze kadar geçen dönemde Muğla'da ekonomik yapının temelini ağırlıklı tarım sektörü olmak üzere hayvancılık ve ormancılık oluşturmuştur(Akça,2002,158). Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal yörelerde yaşamaktadır. Muğla'da topraklar oldukça verimli ve %94.4'ünün tarıma elverişli olduğundan yöre halkının ekonomik yaşamdaki belirleyici unsuru uzun yıllar tarımsal faaliyetler olmuştur. Tablo:1'de görülebileceği üzere faal nüfusun faaliyet kollarına göre dağılımında tarım ve hayvancılık %60.68'lik oranla ilk sırada bulunurken; bunu %10.18'lik oranla toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler, %8.39'luk oranla ticaret, lokanta ve oteller, %7.26'luk oranla inşaat ve %5.93'lük oranla imalat sanayi izlemektedir.

Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin ölçülebilmesi için öncelikle gelişmenin tanımlanması gerekmektedir. Gelişme, büyüme ile birlikte yapısal değişmeyi ifade edilebilmektedir. Gelişme, toplumun değer yargılarına göre anlam kazanmaktadır. İktisadi anlamda kalkınma diye de isimlendirilmekte olup, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının değiştirilmesi ve yenileştirilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması vb. yapısal değişiklikler gelişmenin temel öğeleridir. Ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel yapılarındaki ilerlemeyi kapsayarak bir bütün oluşturmaktadır. Gelişme, beşeri yönleriyle ekonomik büyümeden daha geniş anlama sahiptir. Bu nedenle, işsizlik, yoksulluk,

gelir dağılımı ve bölgesel dengesizlikler gelişme kavramı içerisinde değerlendirilmektedir(Ercan, 1998:189-204). Gelişmenin temel göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelir, 1970'li yıllara kadar kullanıla gelmiştir. Kalkınmanın amacı tarımdan ziyade sanayi ve hizmetler sektörü ağırlıklı üretim ve istihdam yapısını dönüştürmek olduğundan toplumsal refahtaki değişimlerin göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelir kullanılmaktaydı. Bilindiği üzere bu gösterge, sosyo-ekonomik gelişmişliği yeterince ortaya koymayan sadece talep genişlemesini açıklayabilen dar kapsamlı bir gösterge olmaktan ileri gidememektedir.

Ülkelerin içinde buldukları durum ifade edilirken genelde sosyo-ekonomik gelişme kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yapılarını kapsamakta ve gelişme kavramıyla da örtüşmektedir. Sosyo-ekonomik gelişme, kişi başına düşen milli gelir yanın da, yapısal ve insani gelişmeyi de içine alarak ölçülebilen bütün sosyal değişkenleri de kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle fiziki kapasite, büyüklüğü ve gelir artışı gibi iktisadi faktörler yanında, gelir grupları ve bölgeler arası dağılım ile sosyal ve kültürel birikimlerin yansıtıldığı toplumsal gelişme düzeyini ifade etmektedir.

Günümüzde illerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeyleri tespiti araştırmalarında kişi başına düşen milli gelirin artırılması şeklinde ifade edilebilecek iktisadi büyüme kriteri yanında yapısal ve insani gelişmeyi içine alan ve ölçülebilen bütün sosyal değişkenleri de içeren sosyo ekonomik gelişme ölçütü daha kapsamlı olmaktadır.

Tablo: 2
Muğla İli'nin Ege Bölgesi ve Türkiye Geneli İçerisindeki Sosyo-
Ekonomik Gelişmişlik Performansı (2003 Yılı İtibarıyla)

Değişkenler	Yıl	Birim	Muğla	Ege Bölgesi	Türkiye	81 İl İçerisindeki Sırası
Demografik Göstergeler						
Toplam Nüfus	2000	Kişi	715.328	8.938.781	67.803.927	30
Şehirleşme Oranı	2000	%	37,51	61,48	64,90	77
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	1990-2000	Binde	23,97	16,29	18,28	13
Nüfus Yoğunluğu	2000	kişi / km ²	55,66	100	88	47
Doğurganlık Hızı	2000	ÇocukSayısı	1,94	2,17	2,53	69
Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	2000	Kişi	3,47	3,81	4,50	80

İstihdam Göstergeleri						
Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	55,02	50,48	48,38	58
Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	5,95	13,84	13,35	46
Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	13,73	10,10	9,67	5
Mali Kurumlarda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	2,40	2,64	3,11	10
Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	36,67	43,26	43,52	29
Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	7,35	10,42	8,81	17
İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı	2000	%	2,82	2,62	2,61	8
Eğitim Göstergeleri						
Okur Yazar Nüfus Oranı	2000	%	92,72	89,78	87,30	7
Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı	2000	%	88,29	84,20	80,62	7
Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	2000	%	10,08	8,42	8,42	5
İlköğretim Okullaşma Oranı	2000-2001	%	100,86	100,07	98,01	32
Liseler Okullaşma Oranı	2000-2001	%	47,01	39,67	36,92	10
Meslek Liseleri Okullaşma	2000-2001	%	22,16	25,35	20,49	34

Oranı						
Sağlık Göstergeleri						
Bebek Ölüm Oranı	2000	Binde	35,00	40,13	43,00	72
Onbin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	2000	Kişi	11	15	13	17
Onbin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı	2000	Kişi	3	3	2	9
Onbin Kişiye Düşen Eczane Sayısı	2000	Adet	4	4	3	5
Onbin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	2000	Hast.Yatağı	19	23	23	35
Tarım Göstergeleri						
Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri	2000	Milyon TL	1.215	1.341	1.124	32
Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı	2000	%	2,03	17,26	100,00	11
İnşaat Göstergeleri						
Daire Sayısı	2000	Adet	194.620	2.557.077	16.235.830	22
Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Oranı	2000	%	95	97	97	51
Sanayi Göstergeleri						
Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı	2000	Parsel	59	3.439	28.726	58
Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısı	2000	Adet	528	13.941	81.302	52
İmalat Sanayi İşyeri Sayısı	2000	Adet	28	1.969	11.118	46
İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı	2000	Kişi	1.984	187.282	1.130.488	49
İmalat Sanayii Kurulu Güç Kapasite Miktarı	2000	Beygir Gücü	98.250	2.014.306	13.478.078	28

Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi	2000	Kws	178	823	550	46
Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri	2000	Milyon Tl	16	449	350	68
Altyapı Göstergeleri						
Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı	2000	%	65,01	71,97	45,23	31
Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı	2000	%	83,14	87,46	84,98	48
Türkiye Cumhuriyeti Karayolları Asfalt Yol Oranı	2000	%	96,68	98,41	91,28	31
Mali Göstergeler						
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı	2000	%	1,53	15,28	100,00	11
Fert Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	2000	Milyon TL	2.659	2.130	1.837	7
Banka Şube Sayısı	2000	Adet	134	1284	7786	11
Fert Başına Banka Mevduatı	2000	Milyon TL	689	708	939	8
Toplam Banka Mevduatı İçindeki Payı	2000	%	0,77	9,95	100,00	14
Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı	2000	%	0,46	10,02	100,00	21
Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı	2000	Milyon TL	57	149	138	52
Fert Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı	2000	Milyon TL	156	278	392	14
Fert Başına Belediye Giderleri	2000	Milyon TL	91	78	82	8
Fert Başına Genel Bütçe Giderleri	2000	Milyon TL	203	344	464	15

Fert Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı	2000	Milyon TL	116	119	165	11
Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı	1995-2000	Milyon TL	680	227	248	5
Fert Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı	1995-2000	Milyon TL	3.506	2.475	2.668	15
Fert Başına İhracat Miktarı	1995-2000	ABD \$	270	3.416	2.249	34
Fert Başına İthalat Miktarı	1995-2000	ABD \$	59	4.162	3.967	49
Diğer Göstergeler						
Onbin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı	2000	Adet	952	799	652	5
Onbin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	2000	Adet	1.910	1.423	1.056	3
Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı	2000	Mws	2	2	1	13
Fert Başına telefon Kontür Değeri	2000	Adet	2.378	1.898	1.852	6
Yeşil Kartlı Kişi Oranı	2000	%	11	11	15	64

Kaynak: DPT, Bölgesel Gelişme, 2004

Yukarıdaki tablo:2'de ağırlıklı olarak 2000 yılı verileri kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle bilinen son verilerin kullanılmasıyla performans değerlendirmesinde daha sağlıklı sonuçların elde edilebileceği düşünülmüştür.

Muğla ilinin sosyo-ekonomik performansı, Ege bölgesi ve Türkiye karşılaştırması ile birlikte gösterilmektedir. Demografik göstergeler arasında dikkatleri şehirleşme oranı, doğurganlık hızı ve ortalama hane halkı büyüklüğü değişkenleri çekmektedir. Şehirleşme oranı açısından Muğla, hem bölge illeri hem de Türkiye genelinin çok altındadır. Muğla merkez ilçe şehir altyapısı yetersizliği, kanalizasyon eksikliği ve konut arzı kıtlığıyla, özellikle turizm sektörünün yöredeki gelişimine ve yöre tanıtımına olumsuz yönde etki etmektedir. Bu durum şehir merkezinin sosyo-ekonomik gelişmesine, engel oluşturduğu gibi

doğal kaynaklarıyla iç içe olan irili ufaklı koyuları, adaları, görkemli ve zengin ormanları, eşsiz antik kalıntıları, tarih ve kültür mirasıyla her yıl milyonlarca insanın ziyaret ettiği Muğla'nın Türk ve dünya turizminin en önemli merkezlerinin başında gelmesine de gölge düşürmektedir.

İstihdam göstergeleri arasında en fazla dikkatleri tarım işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı, sanayi işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı ile ticaret işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı çekmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Muğla nüfusunun büyük çoğunluğu tarım, hayvancılık sektörü ile ticaret işkollarında istihdam edilmektedir. Sanayi sektörü ve özellikle de imalat sanayi gelişmemiştir. Bu nedenle sanayi işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı hem bölge hem de Türkiye ortalamasının çok çok altındadır. Turizmin sektörünün Muğla ve ilçelerinde gittikçe yaygınlaşması sonucu son yıllarda bu sektördeki işletmelerin sayılarındaki artışa bağlı olarak ticaret işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı hem bölge hem de Türkiye ortalamasının üzerine çıkmıştır. Ayrıca işverenlerin toplam istihdama oranı açısından Muğla hem Ege bölgesi hem de Türkiye oranlarının üzerindedir. Bunda turizm sektörünün etkisi yüksektir. Ücretli çalışan kadınların toplam istihdama oranı düşüktür. Bunun nedeni; yukarıda da belirtildiği gibi istihdam içerisinde tarımın ve hayvancılığın ağırlıkta olmasıdır. Kırsal alanda kadınların tamamına yakını tarımda istihdam etmektedir. Türkiye genelinde de aynı durum söz konusudur. İşgücüne katılım oranlarının gösterildiği tablo:3'de bu kolayca görülebilmektedir.

Tablo:3

Türkiye'de İşgücüne Katılım Oranları (%)

İşgücüne Katılanlar	Toplam Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı	Kırsal Alanda Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı	Kırsal Alanda İstihdam Edilenler İçinde Tarımın Payı
Genel Nüfus	48,7	60,1	77,0
Erkek	70,1	76,7	66,6
Kadın	27,4	43,8	94,2

Kaynak:DİE, 2003

2003 yılı hane halkı işgücü anketleri verilerine göre; Türkiye genelinde toplam nüfusun işgücüne katılım oranı % 48,7'dir. Bu oran erkeklerde % 70,1, kadınlarda % 27,4'tür. Kırsal alanda toplam işgücüne katılma oranı % 60,1'dir. Bu oran erkeklerde % 76,7, kadınlarda % 43,8'dir. Diğer taraftan kırsal alanda istihdam edilenlerin % 77,0'si tarımda yer almaktadır. Bu oranın % 47,5'i kadın, % 52,5'i ise

erkektir. Ayrıca kırsal alanda istihdam edilen erkeklerin % 66,6'sı, kadınların %94,2'si tarım sektöründedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere kırsal alanda kadınların tamamına yakını tarımda istihdam etmektedir

Okur- yazar nüfus oranı, okur- yazar kadın nüfusun toplam kadın nüfusuna oranı ile üniversite bitirenlerin okul bitirenlere oranı açısından Muğla, hem bölge hem de ülke geneli ortalamasının üzerindedir. Ayrıca, Muğla okullaşma oranı açısından da ülke genelinin hayli üzerindedir. Sağlık göstergeleri açısından Muğla, Türkiye ortalamalarına yakın düzeyindedir. Muğla, sanayisi özellikle de imalat sanayii yok denecek kadar küçük olan bir kenttir. Yukarıdaki göstergelerde bu açık bir şekilde görülebilmektedir.

Muğla ilinde kişi başına gayri safi yurt içi hâsılası hem bölge hem de ülke düzeyinin üzerindedir. Kişi başına düşen gayri milli hâsıla rakamı yönüyle Muğla ilkler arasındadır. Ayrıca, ilde yatırım yapmak isteyenlerin belirtildiği fert başına teşvik belgeli yatırım tutarı bölge ve ülke düzeyinin çok çok üzerindedir. Bunda turizm yatırımlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan son yıllarda turizmin ülke politikası olmasının da etkisiyle ile yönelik kamu yatırımlarında da artış olduğu gözlenmektedir. Altyapı göstergeleri arasındaki TCK asfalt yol oranı bu yöndeki ifadeleri doğrulamaktadır.

Muğla, on bin kişiye düşen özel otomobil ve motorlu kara taşıtı sayısı açısından ülkenin metropol kentleriyle neredeyse aynı düzeydedir. Bu durum sosyo-ekonomik gelişme göstergesi açısından yüksektir. Ancak, özellikle şehir merkezindeki kara taşıtı yoğunluğundan kaynaklanan trafiğin insan ve çevresine olumsuz etkisi olmaktadır. Taşıt yoğunluğunun şehirde doğal güzelliklerin bozulmasına, görüntü ve gürültü kirliliğine neden olduğu gözlenmektedir.

Muğla'nın sosyo-ekonomik gelişmişlik performansı içerisinde bölge içerisindeki yeri aşağıda tablo:4'te belirtilmektedir.

Tablo:4

Muğla İlinin Ege Bölgesi İçerisinde Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İller	Bölge İçi Sıralaması	Ülke Geneli Sıralaması
İzmir	1	3
Denizli	2	12
Muğla	3	13
Aydın	4	22
Manisa	5	25
Uşak	6	30
Kütahya	7	40
Afyon	8	44

Kaynak: DİE, 2004

Muğla, tablo:4'te de görülebileceği üzere bölge içerisinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında üçüncü, ülke geneli içerisindeki sıralamasında ise on üçüncü sırada bulunmaktadır.

Muğla merkez ve ilçelerinin hem il içerisindeki hem de ülke genelindeki ilçeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması aşağıda tablo: 5'te gösterilmektedir.

Tablo:5
Muğla Merkez ve İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İlçe Adı	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi	Gelişmişlik Grubu	Muğla İçerisindeki Sırası	872 İlçe İçerisinde Gelişmişlik Durumu
Marmaris	2,51737	2	1	22
Bodrum	2,42137	2	2	27
Merkez	1,41047	2	3	68
Datça	1,26732	2	4	80
Ortaca	1,07099	2	5	104
Dalaman	1,03833	2	6	113
Fethiye	0,91185	2	7	128
Milas	0,63003	2	8	165
Ula	0,37142	3	9	212
Yatağan	0,29571	3	10	229
Köyceğiz	0,17722	3	11	264
Kavaklıdere	-0,10034	3	12	374

Kaynak: DPT, İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, 2003

Muğla ilinin en gelişmiş merkezi Marmaris ilçesidir. Türkiye sıralamasında Marmaris yirmi ikinci sırada ve ikinci gelişmişlik grubundadır. Bodrum ilçesi il içi sıralamasında ikinci olurken merkez ilçe ancak üçüncü olabilmektedir. Fakat genel itibariyle en az gelişmiş ilçesi üçüncü grubun içerisinde olduğu dikkate alındığında Muğla'nın sosyo-ekonomik gelişmişlikte Türkiye sıralamasında ilkler arasında yer aldığını ifade edebiliriz.

Merkez ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmesinde etkili olan faktörlerin başında turizm sektörü ve tarımsal faaliyetler gelmektedir. Marmaris ve Bodrum ilçelerinin sosyo-ekonomik gelişmesinde önceliği turizm sektörü ve bu sektörle ilgili diğer alt sektörler almaktadır. Merkez ilçe, Datça, Ortaca, Dalaman, Fethiye, Milas'ın sosyo-ekonomik gelişmesinde ise önceliği sırasıyla tarımsal faaliyetler, turizm sektörü ve

bu sektörle ilgili alt sektörler almaktadır. Yatağan, Ula, Köyceğiz ve Kavaklıdere de tarımsal faaliyetler ağırlıklı konumdadır.

Genel olarak ifade edildiğinde, Muğla'nın sosyo-ekonomik gelişmesine turizm ve ilgili diğer alt sektörler ile tarım sektörü öncülük etmektedir.

2. İnsani Kalkınma Endeksi ve Muğla

Yukarıda da belirtildiği üzere 1970'li yıllara kadar büyüme ve kalkınmanın temeli kişi başına düşen gelirin arttırılmasına ve toplumsal refah düzeyinin yükseltilmesine dayanıyordu. Daha sonraki yıllarda ve özellikle de 1990'lı yıllarda bireylerin beslenme, barınma, sağlık, kültür ve eğitim başta olmak üzere temel ihtiyaçları daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler Örgütüne bağlı Kalkınma Programı (UNDP), gelişmekte olan ülkelerin fiziki ve beşeri kaynaklarının geliştirilmesini ve etkin kullanımını amaçlayarak bu türdeki yeni oluşumlara öncülük etmektedir(Güran- Aktürk, 2001:179). 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP), yayınladığı insani kalkınma raporu ile sürdürülebilir insani kalkınmanın bundan sonraki yıllarda strateji olarak benimsendiğini bildirmiştir. Böylece tüm dünyada ve ulusal düzeyde bireyler için onurlu, günlük yaşamın tüm fırsat ve imkânlarından eşit yararlandıkları, hayat standartlarının yükseltilmesini amaçlayan, insan haklarına önem veren, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda cinsiyet ayrımının yaşanmadığı yaşamsal alanların oluşumu hedeflenmiştir.

İnsani kalkınma endeksinin hazırlanmasında kişi başına düşen milli gelir, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve ortalama yaşam beklentisi gibi çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. İnsani kalkınma endeksini de ifade edebilen sosyo-ekonomik gelişme düzeyi tespitinde aşağıdaki göstergeler kullanılmaktadır.

1. Refah standardı. Kişi başına düşen milli gelirin yerel geçim maliyetlerine dönüştürülmesiyle hesaplanmakta olup satın alma gücü paritesi(SGP) diye de bilinmektedir.

2. Eğitim standardı. Bu standardın tespitinde iki faktörden yararlanılmaktadır:

a. Yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı

b. Okullaşma endeksi (ortalama eğitim düzeyi)

3. Sağlık standardı. Ülkenin ortalama yaşam süresi beklentisi esas alınarak insani kalkınma endeksine dahil edilmektedir.

İnsani kalkınma endeksinde refah standardı ekonomik kriteri oluştururken eğitim ve sağlık standartları sosyal kriterleri

oluşturmaktadır. Böylece sosyo-ekonomik gelişmenin genel göstergeleri elde edilmiş olmaktadır.

Sosyo-ekonomik gelişme düzeyi tespiti kriterlerine göre ülkeler üç kategoriye ayrılmaktadır(Acar, 2002:121). Buna göre; insani kalkınma endeksi değeri sıfır ile bir arasında değişmektedir.

1. Yüksek insani kalkınma düzeyine sahip ülkeler. Endeks puanı 0,800 ile 1,00 arasındaki ülkelerin içerisinde bulunduğu gruptur.

2. Orta düzeyde insani gelişmeye sahip ülkeler. 0,500 ile 0,799 arasında endeks puanına sahip olan ülkelerin oluşturduğu gruptur.

3. Düşük düzeyde insani gelişmeye sahip ülkeler. 0 ile 0,499 arasında puanı olan ülkelerin oluşturduğu gruptur.

Muğla'nın insani kalkınma endeksi hakkında açıklamalar yapmadan önce ülke ile ilgili bilgiler vermek daha doğru olacaktır. İnsani kalkınma endeksi hakkında ilk verilerin elde edildiği 1965 yılında Türkiye'nin değeri 0,438 olarak hesaplanmıştır. 1972 yılına gelindiğinde bu değer 0,500 tespit edilerek Türkiye'yi orta düzeyde insani gelişmeye sahip ülkeler grubuna yükseltmiştir. Türkiye'nin 1998 yılı insani kalkınma endeksi 0,732 değerine ulaşarak yüksek gelişme grubuna doğru hızla yaklaştırmıştır. Bu değerle Türkiye, 174 ülke arasında 85.ci sıraya yükselmiştir. Seçilmiş yıllara ve Türkiye'ye ait insani kalkınma endeksi göstergeleri aşağıdaki tablo: 6'da belirtilmiştir.

Tablo:6

Seçilmiş Yıllara ve Türkiye'ye Ait İnsani Kalkınma Endeksi Değerleri

Yıllar	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (%)	Toplam Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Reel GSYİH (SGP \$)	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi	İnsani Kalkınma Endeksi
1965	53,0	53,0	44,9	791	0,46	0,50	0,34	0,438
1975	59,2	63,3	50,9	1.523	0,57	0,59	0,45	0,589
1985	64,0	74,1	56,4	3.340	0,65	0,68	0,58	0,649
1995	66,5	80,5	61	5.230	0,69	0,74	0,94	0,712
2002	69,8	85,1	62	6.974	0,75	0,77	0,71	0,742
2003	70,1	85,5	60	5.890	0,75	0,77	0,68	0,734

Kaynak: UNDP, Human Development Report, DPT ve DİE, Küresel Gelişme Raporları

Tablo:6'da Türkiye'nin 1965 ile 2003 yılları arasında seçilmiş bazı yıllara ait insani kalkınma göstergeleri gösterilmektedir. Özetle Türkiye, yaklaşık 30 yıllık sürede, düşük düzeyde insani kalkınma grubundan orta düzeyde insani kalkınmaya sahip ülkeler grubuna anca

yükselebilmıştır. Her ne kadar tablo değerlerinde kullanılan ve günümüze yakın dönem olan 2003 yılı 2001, 2002 yılı 2000, 2001 yılı için de 1999 yılı verileri esas alınmış olsa da bilinen tek şey; Türkiye sosyo-ekonomik gelişmede ele alınan dönemde ne kadar başarılı ise insani kalkınmada da o kadar başarılı olmuştur. Siyasette, politikada ve ekonomide yakalayamadığı istikrarı insani kalkınmada da yakalayamayarak birçok bölge ve komşu ülkenin gerisinde kalmıştır.

Tablo:7
Bölgelere Göre İnsani Kalkınma Endeksi

Bölgeler	1975	1997	Değişim
Marmara	0,627	0,801	0,174
Ege	0,573	0,757	0,184
İç Anadolu	0,549	0,736	0,187
Akdeniz	0,528	0,713	0,185
Karadeniz	0,504	0,694	0,190
Güneydoğu Anadolu	0,447	0,612	0,165
Doğu Anadolu	0,446	0,612	0,166

Kaynak: UNDP, İnsani Kalkınma Raporu 2001, Ankara, 2001

Bölgesel karşılaştırmada kullanabileceğimiz değerler olarak 1975 ve 1997 yılları insani kalkınma endeksi değerleri bulunmaktadır. Ancak aşağıdaki bölge ile illere göre elde edilen değerler uluslar arası karşılaştırmalarda kullanılmak için hazırlanan raporlar, endeks ve değerlendirmeler kapsamında değildir. Ülke içi değerleri içerdiğinden sadece Türkiye için bir anlam ifade etmektedir.

1975 yılından 1997 yılına kadar bölgesel sosyo-ekonomik gelişmeye paralel bir insani kalkınmanın gerçekleştiği gözlenmektedir. En gelişmiş bölge Marmara olurken Ege bölgesi ikinci sıradadır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri insani kalkınmada da son sıralardadır. Bölgeler için 1997 yılına ait daha detaylı bilgiler tablo:8'de gösterilmektedir. 1975 yılından 1997 yılına kadar geçen sürede en fazla değişimi Karadeniz bölgesi, en az değişimi ise Güneydoğu Anadolu bölgesi göstermiştir.

Tablo:8
Bölgelere Ait İnsani Kalkınma Endeksi Değerleri (1997 Yılı İtibariyle)

Bölgeler	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (%)	Toplam Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Reel GSYİH (SGP \$)	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi	İnsani Kalkınma Endeksi
Marmara-Ege	70,1	89,9	65,8	5.446	0,75	0,82	0,95	0,840
Akdeniz	69,8	84,3	57,4	5.355	0,75	0,75	0,87	0,789
İç Anadolu	68,7	87,5	65,8	4.696	0,73	0,80	0,76	0,763
Karadeniz	68,7	82,5	56,8	3.885	0,73	0,74	0,63	0,698
G.Doğu-Doğu Anadolu	65,9	70,1	49,3	2.777	0,68	0,63	0,44	0,585

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 1997

Marmara Ege bölgesiyle, Güneydoğu Anadolu da Doğu Anadolu bölgesiyle birlikte değerlendirmeye alınmıştır. Bunun nedeni gerek sosyo-ekonomik gelişme gerek ise insani kalkınma yönünden gelişim trendleri birbirlerine yakın olmasıdır. Detaylı bilgilerden de görülebileceği üzere Türkiye'nin en yüksek insani kalkınma düzeyine Marmara-Ege bölgesi sahiptir. Özellikle gelir ve eğitim kriterlerinin yüksek olması bu bölgelerin diğerlerinden daha yukarıda olmasına yol açmaktadır.

Muğla iline ve Ege bölgesine ait insani kalkınma endeksi değerleri tablo:8'de verilmektedir. Aşağıdaki tablo:9'da belirtilmemekle beraber 1997 yılı verilerine göre Türkiye'nin en yüksek insani kalkınma değerine sahip ili Ankara'dır. Bu ili sırasıyla İstanbul ve Eskişehir izlemektedir.

Tablo:9
Muğla İline ve Ege Bölgesine Ait İnsani Kalkınma Endeksi Değerleri
(1997 Yılı İtibariyle)

İnsani Kalkınma Endeksi Sırası		Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (%)	Toplam Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Reel GSYİH (SGP \$)	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi	İnsani Kalkınma Endeksi
	Yüksek İnsani Kalkınma								
5	İzmir	69,0	89,3	70,8	5.939,3	0,73	0,83	0,96	0,843
12	Muğla	70,7	89,1	80,8	5.922,4	0,76	0,76	0,96	0,829
18	Manisa	71,4	83,0	51,0	5.861,8	0,77	0,72	0,85	0,816
19	Aydın	70,3	84,1	52,7	5.847,3	0,75	0,73	0,94	0,813
	Orta İnsani Kalkınma								
23	Denizli	70,7	87,5	53,8	5.087,3	0,76	0,76	0,82	0,783
26	Kütahya	67,6	85,0	55,8	5.076,5	0,71	0,75	0,82	0,762
37	Uşak	66,6	84,4	58,6	4.210,8	0,69	0,75	0,67	0,710
49	Afyon	67,0	87,0	48,2	3.036,4	0,70	0,74	0,48	0,642
1997 yılı	Türkiye	68,6	84,3	59,8	5.697,8	0,72	0,76	0,92	0,804
2003 yılı	Türkiye	70,1	85,5	60	5.890	0,75	0,77	0,68	0,734

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 1997, 2003

Ege bölgesinin insani kalkınma endeksi en yüksek ili İzmir'dir. 1997 yılı verilerine göre insani kalkınma endeksi 0,843'tür. İzmir, ülke genelinde de beşinci sıradadır. İzmir'in yüksek insani kalkınma endeksine sahip olmasında kişi başına düşen reel gayri safi milli hasıla rakamı ve toplam okullaşma oranının yüksek olması etkili olmaktadır. Ege bölgesinde İzmir, Muğla, Manisa ve aydın illeri yüksek insani kalkınma grubunda, Denizli, Kütahya, Uşak ve Afyon illeri de orta insani kalkınma grubunda bulunmaktadır. Denizli, sosyo-ekonomik gelişmişlikte on ikinci, insani kalkınma endeksi sıralamasında ise yirmi üçüncü sıradadır. İnsani kalkınma endeksi 1997 yılına, sosyo-ekonomik gelişmişlik değerlendirmesinin 2004 yılına ait olduğu düşünüldüğünde yaklaşık son on yılda Denizli ilinin büyük bir gelişme sıçraması yaptığı ifade edilebilir.

Muğla, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ülke genelinde on üçüncü, insani kalkınma endeksi değerinde on ikinci sırada bulunmaktadır. Ege bölgesi içerisinde ise ikinci sıradadır. Muğla'da doğumda yaşam beklentisi %70,7 olup Türkiye ortalamasının %68,6'ın üzerindedir. Muğla'da okur-yazar oranı %89,1 olup Türkiye ve bölge ortalamasının üzerindedir. Ege bölgesinde ikincidir. Toplam okullaşma

oranı %80,8 olup Türkiye ve Ege bölgesi ortalamasının çok çok üzerindedir. Ege bölgesinde toplam okullaşma oranı yönünden birincidir. Kişi başına reel gayri safi yurt içi hasıla (SGP cinsinden) 5.922,4 \$'dır. Bölge içerisinde İzmir'in ardından ikinci sıradadır. Yaşam beklentisi endeksi yönünden bölge illeri ve Türkiye ortalamasına yakın bir yerdedir. Muğla'nın eğitim endeksi 0,76'dır. Bölge ve Türkiye ortalamalarına yakın bir değer taşımaktadır. Muğla'nın gayri safi yurt içi hâsıla endeksi 0,96'dır. Gayri safi yurt içi hâsıla endeksi yönünden İzmir ile aynı değere sahiptir. Fakat gerek Ege bölgesi gerekse Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bulunmaktadır. Muğla'nın gerek bölge içerisinde gerekse Türkiye genelindeki diğer illere göre gayri safi yurt içi hâsıla, kişi başına reel gayri safi yurt içi hâsıla ve toplam okullaşma oranlarının yüksek olması insani kalkınma endeksi değerini yükseltmektedir.

SONUÇ

Muğla, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 2004 yılı verilerine göre Türkiye genelinde on üçüncü, bölge içerisinde ise üçüncü sıradadır. Türkiye genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Marmaris yirmi ikinci, Bodrum yirmi yedinci sıradadır. İl merkezi ise atmış sekizinci sıradadır. Muğla'da en düşük sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması üçüncü gruptur. Muğla'nın Türkiye genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ilk on beş arasında olmasında en büyük etkenlerin başında ticaret iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranının yüksek olması, işverenlerin toplam istihdama oranının yüksek olması, fert başına gayri safi yurt içi hâsılanın hem bölge hem de ülke genelinin çok üzerinde olması gelmektedir. Fert başına banka mevduatı açısından seksen bir il içerisinde sekizinci sıradadır. Muğla'da özel otomobil ve motorlu kara taşıtı sayısı nüfusa oranla çok fazladır.

Muğla ili merkez ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmesinde turizm, tarım ve ticaret ile ilgili faaliyetlerin öncü olduğu gözlenmektedir. Marmaris ve Bodrum ilçelerinin sosyo-ekonomik gelişmesinde önceliği turizm sektörü ve bu sektörle ilgili ticaret alt sektörleri almaktadır. Merkez ilçe, Datça, Ortaca, Dalaman, Fethiye ve Milas'ın sosyo-ekonomik gelişmesinde önceliği tarımsal faaliyetler almakta, bu sektörü turizm ve ilgili ticaret alt sektörleri izlemektedir. Yatağan, Ula, Köyceğiz ve Kavaklıdere de ise tarımsal faaliyetler ağırlıklı konumdadır.

Muğla, insani kalkınmışlık endeksinde Türkiye genelinde on ikinci sırada olup sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile paralel bir gelişim göstermiştir. Muğla, Ege bölgesinde insani kalkınma endeksinde İzmir'den (İzmir, Türkiye sıralamasında beşinci) sonra ikinci sırada

bulunup yüksek insani kalkınma endeksi grubu içerisinde. Muğla'nın insani kalkınmışlıkta Türkiye sıralamasında önlere olmasının nedenleri şunlardır:

- Kişi başına reel GSYİH (SGP \$)'ın Türkiye ortalamasının üzerinde olması
- Doğumda yaşam beklentisinin Türkiye ortalamasının üzerinde olması
- Toplam okullaşma oranının hem bölgenin hem de Türkiye ortalamasının üzerinde olması
- GSYİH endeksinin hem bölgenin (İzmir ile aynı) hem de Türkiye ortalamasının üzerinde olması
- Yetişkin okur-yazar oranının hem bölgenin (İzmir hariç) hem de Türkiye ortalamasının üzerinde olması.

Muğla, bölge sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Denizli'den sonra üçüncü, insani kalkınmışlık endeksi sıralamasında İzmir'den sonra ikinci durumdadır. Denizli, insani kalkınmışlık endeksi sıralamasında bölge içerisinde beşinci sıradadır. Denizli'nin daha gerilerde olmasının nedeni toplam okullaşma oranı, kişi başına reel GSYİH (SGP \$) ve GSYİH endeksi açısından Muğla'nın altında olmasıdır. Denizli, son yıllarda sosyo-ekonomik gelişmede atılım yapan iller içerisinde ilkler arasındadır. Bunun insani kalkınmaya yansımaları için sürecin yukarı doğru devam etmesi gerekmektedir.

Sosyo-ekonomik gelişme, insani kalkınma endeksi değerlerini pozitif yönlü etkileyebilmektedir. Ancak bir il, sosyo-ekonomik gelişmişlikte gösterdiği performansı insani kalkınmışlık endeksinde göstermeyebilir. Bunun nedeni, her iki endeksin farklı kriterlere göre tespit edilmesi ve genellikle sosyo-ekonomik gelişmenin insani kalkınmayı etkilemesidir. Önce sosyo-ekonomik gelişme olmakta, sonra insani kalkınma gerçekleşmektedir. Bu nedenle uzun dönemde sosyo-ekonomik gelişme, insani kalkınmayı ifade eden değerleri geliştirici yönde etkilemektedir. Sosyo-ekonomik gelişmenin yüksek hacimli ve hızlı olduğu illerde kalkınma trendi, kaynak yetersizliği, bürokratik-siyasi engeller, sosyal, kültürel ve çevresel faktörler nedeniyle sağlıklı bir şekilde sürdürülemediğinden dolayı insani kalkınma değerleri kolay arttırılamamaktadır. Gelişmenin yaşandığı yöre sosyo-ekonomik gelişmişlikte arzu edilen performansı göstermeye başladıkça, insani kalkınma değerleri de artmaya başlamaktadır. Türkiye'de hem sosyo-ekonomik gelişme hem de insani kalkınma değerleri açısından iller ve bölgeler arası farklılıkların temelinde bu olumsuzluklar yatmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Yalçın, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Bursa:VİPAŞ, 2002

Akça, Bayram, **Sosyal- Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2002, s.158.

Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü , “İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Nüfus (1990)”, **Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/ISTATIS/Esg2/f.htm>. (06.10.2004)

Boya, Orkun Levent, **Uygun Yatırım Alanları Araştırması Muğla**, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, 2000

Ercan, Fuat, **Toplumlar ve Ekonomiler**, 1.b., İstanbul:Sarmal Yayınevi, 1998

Erkan, Hüsnü, **Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme –Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım-**, D.E.Ü. Yayını, 1987

Güran, Nevzat ve İsmail Aktürk, **Uluslar arası İktisadi Kuruluşlar**, 5.b., Isparta: Tuğra Ofset, 2001

Muğla Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, **2000 Yılı Ekonomik ve Ticari Durum Raporu**, Muğla,2000

Neftçi, Sinan, Mehmet Gürdal ve Cercis İkel, **Muğla İl Turizm Envanteri**, Muğla, 1997

Tekeli, İlhan, **Tarih İçinde Muğla**, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, 1993

UNDP, Human Development Report –1990/96/97/1)8/99/2000, (www.undp.org/hdro)

UNDP, Human Development Report -1999, New York: Oxford University Press, 1999

UNDP, Human Development Report -2000, New York: Oxford University Press, 2000

UNDP, Human Development Report -2001, New York: Oxford University Press, 2001

UNDP, Human Development Report- 2003, New York: Oxford University Press, 2003

UNDP, İnsani Kalkınma Raporu -2001, Ankara: Dumat Matbaası, 2001

<http://www.mugla.gov.tr/>, (27.05.2004)

<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/ege/muglaPER.pdf>, (27.05.2004)
www.hdr.undp.org/reports/global/2003, (27.05.2004)

<http://lmisnt.pub.die.gov.tr/die/plsql/lmwebtur.lmbilgiform> , (27.05.2004)

<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/> , (27.05.2004)

www.un.org.tr/undp/docs/NHDR, (27.05.2004)